

AZ „IDIÓTA” FOGALOM JELENTÉSE A MEGVÁLTÓ PSZICHOLÓGIÁJÁBAN

TÓTH MARIANNA

Friedrich Nietzsche egész filozófiai munkásságát átszövi a Jézus személye iránti élénk érdeklődés. A filozófus egyes műveinek Jézusra vonatkozó utalásait nyomon követve meglehetősen heterogén képet kapunk a Megváltóról, akihez Nietzsche ambivalensen viszonyul: a Szent Pál nevével fémjelzett egyházi kereszténységtől eloldott Jézusról néhol a tisztelet és szimpátia, néhol pedig a kemény bíráló hangján szól. A legrokonszenvezőbb képet *Az Antikrisztus*ban festi róla, ahol Jézus személyét immár élesen elválasztja a dogmatikus kereszténységtől. A műben fellelhető Jézus-portrét – habár az nem minden bírálattól mentes – meglepő rokonszenven hatja át; épp a hangnem melegsége miatt válthat ki az olvasóból megdöbbenést Jézus idiótaként való megjelölése. Tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen összetett jelentés húzódik meg az „idióta” meglehetősen negatív, az ésszel éles ellentétben álló fogalma mögött, melyet sértő és provokatív volta miatt a mű első kiadásakor nem is közöltek.

Az Antikrisztus 27-35. pontjában megfogalmazódó Jézus-portrénak, melynek kulcsfogalmát az „idióta” képezi, Nietzsche maga a *Megváltó pszichológiája* címet adta. Hogy a nietszchei értelmezés nem a dogmák Megváltó-Krisztusára vonatkozik, hanem az ember-Jézusra, az világos. Azonban az „idióta” fogalom pszichológiai vonatkozása miatt fel kell tennünk a kérdést: mit is ért itt Nietzsche pszichológián, s Jézus alakjához miért pszichológusként közelít? Nietzsche, elhatárolódva a korban divatos „Jézus élete-kutatás” tudományos módszereitől, nem a történeti Jézus életrajzát akarja megírni, hanem a pszichológiai típus érdeklé: „hogyan típusa vajon elképzelhető-e még, s hogy 'áthagyományozódott'-e.”¹ Nietzsche sajátos módon érvel Jézus-értelmezése legitimitása mellett: alapul véve, hogy a Megváltó típusát eltorzították, de az mégis, az Evangéliumok *ellenére* is bennefoglaltathatik az Evangéliumokban, az általa rekonstruált típus minden ellentmondásosságával együtt akár létezhetett is, habár ennek az evangéliumi hagyomány ellene szól. De épp ez – érvel antikeresztény logikával Nietzsche, a kereszténységnek tulajdonított valósághamisításra építve –, épp a hagyománnyal való

¹ F. W. Nietzsche: *Az Antikrisztus*. (A továbbiakban: AK.) Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2005. 48. o. Csejtei Dezső fordítása

szembenállás miatt tételezhetjük fel mégis a típus lehetőségességét.² Nietzsche magát úgy tünteti fel, mint a mindedig félreértett Megváltó-típus igazi értőjét, mert benne, mint szabaddá vált szellemben megvannak azon kritériumok – mint a szenvedélyes becsületesség és a szellem fegyelme –, melyek lehetővé teszik a típus megfejtését.³ Itt, e ponton ragadható meg a nietzschei pszichológia lényege, mint valamiféle megfejtés-leleplezés, lényegmeglátás; színházi metaforával élve: a függöny félrehúzása.⁴ Ezzel egybecseng Nietzsche önjellemzése, aki magát olyan pszichológusnak nevezi, „aki előtt pontosan annak kell megszólalnia, ami szeretne csendben maradni.”⁵ Ahogy Walter Kaufmann megjegyzi, Nietzsche szívesen gondolt úgy magára, mint az első nagy pszichológusra, de el kell ismerni, hogy itt egy sajátos, filozófiai pszichológiáról van szó.⁶ Találó Eugen Fink jellemzése, miszerint a nietzschei pszichológia destruktív-leleplező jellegű, melynek fő módszere olyan genealógia felállítása, amellyel a vizsgált értéket vagy ideált annak ellentétéből eredezteti, valamilyen, gyakran tudattalan ösztönből vagy vágyból, ily módon a pszichológiai analízissel világítva meg a mögöttes motivációkat, s egyszersmind profanizálva is a szükségletekre visszavezetett ideált.⁷ Nietzsche maga épp e genealógiai módszerben látja saját pszichológiájának erősségét: abban, ahogyan minden gondolkodás- és értékelési módról képes a mögötte lappangó szükségletre következtetni.⁸

A tudományos apparátust felvonultató történeti-kritikai Jézus-kutatással szemben az intuíció, beleézés alapján felvázolt pszichológiai portréban egyaránt nagy szerep jut a nietzschei pszichológia leleplező és genealógiai jellegének, hiszen Nietzsche az evangéliumi hagyomány ellenében, Jézus típusának félreértését-eltorzítását feltételezve fogalmazza meg saját Jézus-képét. Ebben a hiteles kereszténységet, a feltétlen szeretet gyakorlatát, mint magasrendű életminőséget egy alacsonyrendűnek tetsző szükségletre, egy kóros fiziológiai jelenségre, s ebből fakadóan a szenvedés előli menekülésre vezeti vissza. Az ösztönszükségletek megragadásával pedig közelebb érzi magát a típus pszichológiai realitásához annál, mint amennyire azt a történeti és

² Ld. AK. 29. p. és 31.

³ AK. 36.

⁴ Vö. AK. 6.

⁵ F. W. Nietzsche: „Bálványok alkonya.” In. Uő.: *Bálványok alkonya – Nietzsche kontra Wagner*. Holnap, Budapest, 2004. 7. o. Romhányi Török Gábor fordítása.

⁶ W. Kaufmann: „Nietzsche als der erste grosse Psychologe.” In. *Nietzsche-Studien. Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*, Bd 7. De Gruyter, Berlin – New York, 1978. 261-287. o.

⁷ E. Fink: *Nietzsche's Philosophy*. Continuum, London – New York, 2003. 37-40. o.

⁸ F. W. Nietzsche: „Nietzsche kontra Wagner.” In. Uő.: *Bálványok alkonya – Nietzsche kontra Wagner*. Holnap, 2004. 123. o. Romhányi Török Gábor fordítása.

teológiai Jézus-kutatás megközelíti.⁹ Mindezek alapján Martin Dibelius ösztönpszichológiának nevezi a Megváltó típusára alkalmazott vizsgálati módszert, tekintve, hogy Nietzsche hangsúlyozottan egyetlen ösztön folyamányának tekinti Jézus egész pszichológiáját. A Megváltó pszichológiája tehát erősen fiziológiai megalapozottságú, olyannyira, hogy felvetődik a kérdés: mennyire nyeli el a Megváltó pszichológiáját a Megváltó fiziológiája? Jurij Davidov szerint a nietzschei pszichológia mint az emberi természet intuitív, közvetlen megértésén alapuló életbölcesség a kései művekben mind jobban háttérbe szorul, míg végül Nietzsche „lemondott a pszichológiáról a brutálisan naturalista módon értelmezett fiziológia javára,” tisztán fiziológiai jellegű érvekre támaszkodva, „az ember elemi testi funkcióira és ezek bizonyos zavaraira” hivatkozva.¹⁰ Habár a fiziológiai gyökerek nagyon fontos szerepet játszanak a Megváltó pszichológiájában, mégis egyet kell értenünk Czeglédi Andrással, aki szerint Nietzsche végső szava mégsem a fiziológiai redukcionizmus.¹¹ Meglátásom szerint Nietzsche „mélypszichológiája” több pusztán fiziológiánál: olyan, a személyiség egészét átfogni kívánó vizsgálódás, melynek – mint látni fogjuk – jól elkülöníthetően van fiziológiai és pszichológiai szintje is. Utóbbihoz pedig a filozófusnak mestere is akadt.

Nietzsche, elhatárolódva a tudományos Jézus-kutatástól, egyetlen „szaktekinetlyt” ismer el a témában, aki képes Jézus típusának megértésére: Dosztojevszkij. Az elismerés elsősorban a pszichológusnak szól, akiről nem kevesebbet mond Nietzsche, mint hogy „Dosztojevszkij az egyetlen pszichológus, akitől tanultam valamit: ő életem legszebb szerencsés véletlenjei közé tartozik (...).”¹² Habár a Nietzsche-kutatás ma már némileg megkérdőjelezi, hogy Dosztojevszkij felfedezése mennyire is volt véletlen és szerencse dolga,¹³ annyi azonban bizonyos, hogy legkésőbb 1886/1887 telétől Nietzsche ismerte

⁹ M. Dibelius: „Der 'psychologische Typus des Erlösers' bei Friedrich Nietzsche.” In: *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 22. (1944), 61-91. o. Id. 73-74. o., 77. o.

¹⁰ J. Davidov: „A nihilizmus kétféle felfogása. Dosztojevszkij és Nietzsche.” In: *Szovjet Irodalom*, 5. (1983), 154-179. o. Id. 156. o., 170. o. Csibra István fordítása

¹¹ Czeglédi András: *Incipit Nietzky. Szélgjegyzetek a kései Nietzsche nihilizmus- és esztétikumképehez*. Doktori disszertáció, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2008. Kézirat, 131. o.

¹² *Bálványok alkonya*, 93. o.

¹³ Renate Müller-Buck bizonyosra veszi, hogy Nietzsche már a nevezetes felfedezés előtt is ismerte Dosztojevszkij nevét, ugyanis J. V. Widmann-nak a *Túl jön és rosszon*-ra írt recenziója előtt egy Dosztojevszkij-től vett mottó állt, amit Nietzsche olvasott. Eszerint 1886 őszén már ismernie kellett az orosz író nevét, jöllehet maga Nietzsche ennek ellenkezőjét állítja az 1887. febr. 23-án Overbeck-nek írt levélben. Vö. R. Müller-Buck: „Der einzige Psychologe, von dem ich etwas zu lernen hatte’: Nietzsche liest Dostojewskij.” In: *Dostoevsky Studies, New Series*, Vol. VI. (2002), 89-118. o. Id. 91. o.

Dosztojevszkij nevét, s több művét is elolvasta. Ettől kezdve mindannyiszor a legnagyobb elismeréssel szólt az orosz íróról, mint aki a legértékesebb pszichológiai anyagot szolgáltatja számára,¹⁴ és aki megértette Jézus típusát. Azonban maga Dosztojevszkij, akit Nietzsche pszichológusként nemcsak maga mellé, de maga fölé is helyezett, önmagát nem tartotta pszichológusnak. Így fogalmaz: „pszichológusnak neveznek: nem igaz, csak realista vagyok, a szó legmagasabb értelmében, mert az emberi lélek teljes mélységét ábrázolom.”¹⁵ Nietzsche-nek pedig éppen erre a dosztojevszkiji mélységre volt szüksége, mikor a korszak divatos „Jézus-életeinek” pszichológiai könnyelműségével¹⁶ szemben, elsősorban Ernest Renan Jézusnak zseniként és hősként való romantikus elgondolásának ellenében megalkotta saját pszichológiai portréját a Megváltóról mint idiótáról.

A nietzschei Jézus-kép ugyan több szerző hatását is magán viseli – különösen Tolsztojt –, az „idióta” fogalom használatában azonban kétségtelenül Dosztojevszkij hatása a döntő, mégpedig elsősorban *A félkegyelmű* c. regényé. A kérdés, hogy vajon Nietzsche olvasta-e ezt a művet, s innen kölcsönözte-e az „idióta” fogalmát, igencsak megosztja a Nietzsche-kutatókat. A nemleges válasz mellett az szólna, hogy Nietzsche sehol nem tesz konkrét utalást erre az olvasmányra, jóllehet, ez önmagában nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Nietzsche olvasta *A félkegyelműt*, vagy, ahogy Kaufmann véli, legalábbis ismerte a regény központi gondolatát.¹⁷ A legtöbb kutató azonban – éppen *Az Antikrisztus* Jézus-képe alapján – valószínűnek tekinti *A félkegyelmű* hatását, ami mellett nemcsak *Az Antikrisztus* 31. pontja szól, ahol Nietzsche az orosz regények világára és Dosztojevszkijre utal, hanem még inkább az a két, hagyatékban maradt feljegyzés, melyben az idióta-típust közvetlenül Dosztojevszkij Jézus-képével kapcsolja össze. *A Jézus: Dosztojevszkij* c. jegyzetben Nietzsche arról ír, hogy csak egyetlen pszichológust ismer, aki abban a világban élt, ahol a kereszténység lehetséges, ahol egy Krisztus minden pillanatban támadhat, és az Dosztojevszkij, aki „eltalálta” Krisztust, és típusát ösztönösen megóvta Renan vulgáris elképzelésétől, mely Krisztusból, aki idióta volt, zsenit csinál, és Krisztusból, aki a heroikus érzelmek ellentétét fejezi ki, hőst hazudik.¹⁸ De, ha lehet, ennél is erősebb érv *A félkegyelmű* olvasása mellett a *Jézus típusa* c. feljegyzés, ahol Nietzsche ismételten idiótának titulálja Jézust, aki mindössze öt-hat fogalom körében mozog, s ezekben

¹⁴ Levél G. Brandes-nek, 1888. nov. 20.

¹⁵ F. M. Dosztojevszkij: *Tanulmányok, vallomások*. Európa, Budapest, 1985. 410. o. Bakai György fordítása

¹⁶ Ld. AK. 29. o.

¹⁷ Kaufmann, 340. o.

¹⁸ Idézi Müller-Buck, 114. o. KSA XIII. 409. o.

rejlik egész világa, a többi számára idegen. „Hogy a tulajdonképpeni férfias ösztönök – nemcsak a nemi ösztönök, hanem a harc, a büszkeség, a heroizmus ösztöne is – soha nem ébredtek fel benne, hogy visszamaradott és gyerekes maradt a pubertás korában: ez a bizonyos epileptikus neurózis típusához tartozik. Jézus az ő legmélyebb ösztöneiben hősietlen: soha nem harcol (...).”¹⁹ Véleményem szerint – egyetértve R. Müller-Buck-kal és A. Urs Sommerrel²⁰ – az *Az Antikrisztus* Jézus-portréja és az előbb idézett két jegyzet – mindenekelőtt is az epilepsiára utalás – bizonyossá teszi, hogy Nietzsche ismerte Dosztojevszkij regényét, és Jézus típusának idiótaként való elgondolásában a minta a regény főszereplője, az epilepsiás Miskin herceg lehetett. Ehhez már csak újabb adalék, hogy – mint a kutatás kimutatta – Nietzsche 1888-ban sokkal gyakrabban használja az „idióta” fogalmát, mint korábban, és többnyire a szó dosztojevszkiji értelmében.²¹ Mielőtt azonban közelebről megvizsgálánánk a Dosztojevszkij-regénnyel való kapcsolatot és az „idióta” fogalom miskini értelmét, vegyük szemügyre a nietzschei Jézus-portrét, hogy lássuk, milyen gondolati kontextusban foglal helyet az „idióta” titulus.

Az *Antikrisztus* 29. pontjától körvonalazódó Jézus-képet Nietzsche a már említett szerző, Renan híres-hírhedt regényével, a *Jézus életével* szembehelyezkedve fejti ki. Nietzsche úgy találja, hogy az a két fogalom, amivel Renan Jézus típusát jellemzi, a lehető legalkalmatlanabb, Jézus ugyanis nem zseni vagy hős, hanem épp ezek ellentéte. A renani „hős” jelzővel szemben Nietzsche ezt állítja: „Ösztönné itt pontosan az vált, ami minden küzdelem s a bármiféle harcban való önmegtapasztalás ellentéte: a szembeszállás képtelenségéből lesz itt morál (...).”²² A „zseni” fogalmat elutasítva pedig így jellemzi Jézus típusát: „abban a világban, melyben Jézus él, az égvilágon semmi értelme sincs egész fogalmiságunknak, a 'szellem' kultúrfogalmának. A fiziológus szabatosságával szólva itt egy egészen másfajta szó lenne inkább helyénvaló: mégpedig az a szó, hogy idióta.”²³ Nietzsche tehát a Megváltó pszichológiájába a renani „zseni” fogalmának ellenpárjaként vezeti be az „idióta” jelzőt, melyet, mint mondja, fiziológusként alkalmaz Jézusra. Teszi ezt azért, mert az idióta mivoltot egy fiziológiai habitusra vezeti vissza: a tapintási érzék beteges ingerelhetőségére, amely visszaretten egy szilárd tárgy érinté-

¹⁹ Idézi Müller-Buck, 115. o. KSA XIII. 237. o.

²⁰ Urs Sommer szerint az idézett feljegyzések minden további spekulációt tárgytalanná tesznek azt a kérdést illetően, hogy Nietzsche ismerte-e *A félkegyelműt*. Vö. A. Urs Sommer: *Friedrich Nietzsches 'Der Antichrist' – Ein philosophisch-historischer Kommentar*. Schwabe & Co. AG, Basel, 2000. 317. o.

²¹ Vö. Müller-Buck, 114. o. Nietzsche 38-szor használja az „idióta” fogalmát, ebből 33-szor 1888-ban.

²² AK. 48. o.

²³ AK. 48. o.

sétől. E fiziológiai habitus következménye az idiotizmus mint az ösztönszerű gyűlölet mindennemű realitással szemben, „menekülés a ’megragadhatatlanba’, a ’felfoghatatlanba’, akarat, amely szembenáll minden formulával, minden idő- és térfogalommal, mindazzal, ami szilárd, ami szokás, intézmény, egyház; egy olyan világban való otthonlét, amely már semminemű realitással sem érintkezik, egy már csak ’benső’ világ (...)”²⁴ Ezt a benső világba menekülést, „világtalanságot”²⁵ Nietzsche összeköti a „hős” ellentétét képező ellenállás-kerüléssel, ily módon teremtve összefüggést a Megváltó pszichológiájának két fő momentuma között, ugyanabból a kóros fiziológiai habitusból vezetve le mindkét elemet. Dibelius mindezek alapján a következőképpen vázolja fel a nietzschei Jézus-kép szerkezetét: egyazon fiziológiai alapra – a kóros ingerelhetőségre – épül egyfelől az ellenségeskedés ösztönszerű kizárása (mint a hős ellentét), másfelől a realitásgyűlölet, a visszahátrálás minden szilárdtól (a zseni ellentékeként), s e két momentumot Nietzsche egy-egy evangéliumi mondásra építi. Az ellenségeskedés kizárását fejezi ki a „ne álljatok ellene a gonosznak”²⁶ tanítása, míg a benső világban élést az „Isten országa ti bennetek van”²⁷-mondás, így e két bibliai idézet adja a Megváltó portréjának lényegi magvát.²⁸

Jézus egész személyiségét és magatartását tehát egy kóros fiziológiai okból eredezteti Nietzsche, így itt is érvényesül a nietzschei pszichológia profanizáló-genealógiai jellege. Amiből Nietzsche kibontja Jézus típusát, az a túl erős érzékelés, túlzott ingerelhetőségi képesség, ami a szenvedésre való fokozott képességet eredményezi. Ennek alapján a típus meghatározó motivációja a szenvedés elkerülése lesz, és ez vezet egyfelől minden ellenszenv, ellenségeskedés, illetve érzelmi határ és távolság kizárásához, aminek fiziológiai oka, hogy a típus „minden szembeszállást elviselhetetlen kellemetlenségnek (azaz károsnak, az önfenntartási ösztön által ellenzett dolognak) érez.”²⁹ Hasonlóan a szélsőséges szenvedés- és ingerelhetőségi képesség következménye az ösztönszerű gyűlölet a realitással szemben, mivel a túl erős érzékelés miatt a típus kerül minden érintkezést. Ennyiben valóban jogos a Megváltó fiziológiájáról beszélni, hiszen a Megváltó két lényegi ismerve, a *szembeszállás kerülése* és a *befelé fordulás* (Nietzsche mindkettőt ösztönszerűnek nevezi, ezzel is nyomatékosítva a típus fiziológiai meghatározottságát) egy

²⁴ AK. 49. o.

²⁵ Csejtei Dezső: „Prométheusz – takaréklángon.” In. F. W. Nietzsche: *Az Antikrisztus*. 123-140. o. Id. 130. o.

²⁶ Máté 5,39

²⁷ Lukács 17, 21

²⁸ Dibelius, 63-64. o.

²⁹ AK. 50. o.

kóros jelenség következménye: a túlzott ingerelhetőségre és az emiatti túl erős szenvedés-készségre adott válasz, melyek – a fiziológiai ok folytán – egy célt szolgálnak: a szenvedés elkerülését. Ez a magyarázata annak, hogy Nietzsche Jézus típusát a hedonizmussal és az epikureizmussal rokonítja, melyben szintén minden törekvés, így az erény gyakorlása is, a boldogságért, a szenvedés kizárásáért történik.³⁰ Jézus és Buddha párba állításának szintén a közös fiziológiai ok az alapja: hasonlóan a Megváltó pszichológiájához, Nietzsche a buddhizmust is az érzékek túlzott ingerelhetőségére és a fájdalom iránti kifinomult képességre vezeti vissza, amire aztán Buddha mint „bölcshiziológus”³¹ ellenszerűen kidolgoz egy olyan életmódot, mely csak pozitív érzelmi állapotokat enged meg, kizárva a szenvedés lehetőségét is. Így az ellenszenvet és a bosszút is fiziológiai alapon veti el Buddha, mivel azok károsak az egészségre nézve.³²

A buddhizmushoz hasonlóan Jézus esetében is kulcsfontosságú a fiziológiai szándék: ez az ellenállásra képtelen, befelé fordult idióta azért nem áll ellen, azért csak a benső valóságban él, és azért szeret mindenkit egyformán és distancia vagy bármilyen megkülönböztetés nélkül, túl jón és rosszon, hogy *ne szenvedjen*. A szeretetben leli meg a számára egyedül lehetséges életformát, a szenvedés elkerülésének egyedüli útját: boldogság ez a „békében, a jámborságban, az ellenségeskedésre való képtelenségben.”³³ A genealógiai analízis eredménye tehát az, hogy a jézusi szeretetvallás háttérében álló szükséglet a fájdalom elkerülése. Erre a dekadens fiziológiai szintre azonban valami magasabb rendű épül, olyasvalami, amiben Nietzsche értéket lát, és amit tiszteletteljesen ábrázol, még ha az nem is esik egybe saját értékrendjével. Ez pedig a Jézus által gyakorolt kereszténység, a feltétlen szeretet gyakorlata. Így az Örömhír, amit Jézus élénk él, az, hogy az igaz, örök élet megtaláltatott a szeretet jegyében eltöltött életben, mely Isten gyermekeként mindenkit egyenlőnek lát, sőt a bűn fogalmának megszüntetésével az Örömhírhozó ember és Isten egységét is boldogan éli. Felülemelkedve a bosszún és mindenféle ellenséges érzelmen Jézus Isten Országát szívében hordozza: nem egy csupán beigért, túlvilági boldogság ez, hanem a földön elérhető Mennycsárda; a szív tapasztalata, mely a szeretet gyakorlatával érhető el.

Elteltekintve a nietzschei Jézus-ábrázolás tüzetesebb vizsgálatától, s csak az „idióta” fogalmára fókuszálva, a következőket emelhetjük ki a Megváltó

³⁰ Vö. *Epikuros legfontosabb tanításai*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1994. Kövendi Dénes és Sárosi Gyula fordítása.

³¹ F. W. Nietzsche: *Ecce homo – Hogyan lesz az ember azzá, ami*. Göncöl, Budapest, 2003. 24. o. Horváth Géza fordítása.

³² Vö. AK. 20. o.

³³ AK. 48. o.

pszichológiájából: Jézus, mint láttuk, idiótaként, fiziológiai okból kifolyólag, mindennemű külső realitástól elfordul, s egy sajátos, benső világba menekül. Nietzsche két fontos momentumot kapcsol e benső, lelki világban éléshez: az egyik az, hogy Jézust antirealista szimbolistának tartja, aki csakis a legbensőbből beszél, s így szavai nem szó szerint értendők, hanem pszichológiai szimbólumok, melyek szellemi-spirituális síkon nyerik el jelentésüket. A benső valóságban élés másik fontos folyománya pedig, hogy Jézus – mivel nem érintkezik a szilárd, anyagi, külső realitással, és nincs fogalma az időről és térről sem – képtelen a tagadásra,³⁴ de pont e képtelensége miatt szembe is kerül a külső realitással. Minden tudása és egyedüli realitása az Örömhírben áll: abban, hogy minden distancia eltöröltetett, s a határok nélküli szeretet megélésével teremthető meg önmagunkban az Isten Országá; – a világ felé azonban tiszta balgasággal viszonyul. E világtalan idióta nem ismeri a kultúrát, az államot, a társadalmat, a „világot”, nem harcol ellenük, s nem is tagadja őket. Épp a tagadás az, ami lehetetlen számára, ahogyan a különbségtétel, az ellenállás és a védekezés is.

A jézusi idiotizmus eme apolitikus jellege miatt a Nietzsche-kutatók egy része – főként azok, akik kétségbe vonják, hogy Nietzsche olvasta *A félkegyelműt* – az „idióta” fogalom eredeti görög jelentéséhez, az ’önmagára irányultsághoz’³⁵ visszanyúlva Jézus idióta voltának lényegét a politikátlan-ságban látják. Harry Neumann szerint például Nietzsche kifejezetten ebben az ősi, politikai értelmében használja az „idióta” szót, érzékeltetve ezzel Jézus radikális apolitikusságát, mindenki felé való nyitottságát, elfogadását, mivel semmi sem idegen tőle, hiszen elveszítette a képességet annak a megkülönböztetésnek a tapasztalatára, ami a politika lényegét adja: a megkülönböztetést barát és ellenség között, a saját és az ezzel szembenálló között. Jézus számára nem létezik ellenség, és ezért nem létezik politika sem, Jézus így olyan értelemben idióta, mint politikátlan magánszemély.³⁶ Az „idióta” fogalom eme jelentését támasztja alá az a hagyatékban maradt jegyzet is, amelyben Nietzsche úgy jellemzi Jézus eredeti kereszténységét, mint az állam megszüntetését, mivel nem tesz különbséget honfitárs és idegen közt, s ami

³⁴ Ugyan korábban, a 27. pontban Nietzsche még úgy mutatja be Jézust, mint szent anarchistát, lázadót és politikai bűnözőt, ami éles ellentétben áll a teljesen politikátlan Megváltó típusával, de később, a 40. pontban feloldja e feszültséget, a politikai értelmezést a típus utólagos félreértésének tekintve, holott Jézusból épp a lázadás, az ellenszegülés hiányzott. Vö. AK. 66. o.

³⁵ Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések kézikönyvtára*. Akadémiai, Budapest, 2002. 332-333. o.

³⁶ H. Neumann: „The case against apolitical morality: Nietzsche’s interpretation of the jewish instinct.” In. *Studies in Nietzsche and the Judaeo-Christian Tradition*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill and London, 1985. 29-46. o.

csak a legmagánjellegűbb létformaként lehetséges, tökéletesen apolitikus társadalmat feltételezve.³⁷ Dibelius pedig, azon kevesek közé tartozva, akik nem gyanakodnak dosztojevszkiji hatásra, azzal magyarázza Jézus idiótaként való megnevezését, hogy bár az „idióta” kifejezés a német nyelvben elsősorban orvosi jelentést hordoz, ám a 18-19. sz.-ban több szerzőnél is előfordul a szó 'laikus, képzetlen, kultúrán kívül álló' jelentésben, Nietzsche-nek pedig a szónak épp erre az értelmére volt szüksége. Így az „idióta” nietzschei szóhasználatban rendre olyan személyt jelöl, akiből hiányzik valami, ami a teljes emberi léthez szükséges, legyen az akár a tudományhoz, művészethez, a realitás bármely szegmenséhez való viszonyban vagy az életösztonben megélő hiány: a filiszter és a dekadens az idióta. Így Jézus idiotizmusa a valóssággal, az állammal, a kultúrával szembeni idegenségét rejtő magában.³⁸

Az „idióta” apolitikus magánemberként való felfogása képezi a szakirodalomban az egyik szélső pólust, a másikat pedig a szó fiziológiai, sőt, pszichopatológiai értelmezése, ami az „idióta” orvosi jelentésén alapszik. E felfogást képviseli többek között A. Urs Sommer is, aki, kiindulva abból, hogy Nietzsche Jézus típusát egy kóros fiziológiai esetből vezeti le, s így a típus alapfeltétele a fiziológiai dekadencia, az *Antikrisztus* Jézus-képére a Megváltó fiziológiája elnevezést tartaná helyénvalónak, melyben Nietzsche Jézusa patológiai értelemben vett idióta.³⁹

Meglátásom szerint Jézus idiótaként való megjelölésében benne rejlik a szónak mind a politikai, mind az orvosi értelme, de egyikre sem lehet leszűkíteni a típust. Az „idióta” titulus olyan komplex fogalom, mely az előbbieken vázolt jelentéseken túl még valami többletet is magába foglal – ezt világítja meg a Miskinnel való párhuzam. Hogy a Megváltó mintája Dosztojevszkij regényhőse lehetett, az *Az Antikrisztus* 31. és 32. pontja alapján nagyon valószínű. Itt Nietzsche Jézust különös figurának, érdekes décadent-nek nevezi, az Evangéliumok világát pedig orosz regénybe illőnek, melyben „a társadalmi számkivettség, az idegbántalom és egyfajta 'gyerekes' idiotizmus ad egymásnak randevút.”⁴⁰ Véleményem szerint e három tényező együtteséből áll elő az idióta mivolt: ebben benne rejlik mind az *apolitikus* (társadalmi számkivettség), mind az *orvosi* jelentés (idegbántalom), mind a *miskini* többlet (*gyerekesség*). Ahogy a Megváltó, úgy Miskin is kívül áll a társadalmon, epilepsziásként közel került a félkegyelműséghez, és testileg-lelkileg is gyermeki. Nietzsche nem véletlenül Dosztojevszkijt tartja annak,

³⁷ F. W. Nietzsche: *A hatalom akarása – Minden érték átértékelésének kísérlete*. Cartaphilus, Budapest, 2002. 101-102. o. Romhányi Török Gábor fordítása.

³⁸ Dibelius, 65-67. o., 69. o., 73. o.

³⁹ Urs Sommer, 287-296. o.

⁴⁰ AK. 51. o.

aki képes lenne megérteni Jézusban „a kifinomult, a beteges és a gyerekes ilyesfajta elegyének megkapó varázsát,”⁴¹ hiszen az orosz író által formált alak is épp ezekkel a jelzőkkel írható körül. Érdekes, hogy Nietzsche mennyire hangsúlyozza a típus – Miskinre is jellemző – beteges és gyerekes⁴² voltát, itt is megadva a fiziológiai alapot. E szellemibe visszahátrált gyermekességet ugyanis ismét csak egy kóros, dekadens jelenségre vezet vissza: az elhúzódozó és a test kifejlődését késleltető pubertásra mint a degeneráció kísérőjelenségére.⁴³ Ez a gyermeki létben való megrekedés Miskin személyiségében is fontos szerepet kap, mely, mint a már idézett hagyatékbeli jegyzet mutatja, nemcsak a nemi érettség elmaradását jelenti, de a férfias-harcias ösztönök hiányát is. Miskinnél ez a gyerekeség szoros kapcsolatban van epilepsziás voltával, s úgy vélem, e betegségnek igen fontos szerep jut a Megváltó pszichológiájában is. Ugyan *Az Antikrisztus* Jézus-képében Nietzsche nem említi az epilepsziát, de a jegyzeteiben többször is epilepsziásnak nevezi Jézust,⁴⁴ ahogy az idézett feljegyzésben is az epileptikus neurozissal magyarázza a típus gyerekeségét. Hogy megértsük, milyen adalékot nyújt ez a gyerekes-epileptikus jelleg a Megváltó idióta voltához, vizsgáljuk meg közelebbről Dosztojevszkij regényhősét!

Dosztojevszkij a következő célkitűzéssel írta meg *A Félkegyelműt*: „egy tökéletes szépségű embert szeretnék ábrázolni. (...) Csak egy tökéletesen szép személyiség van a világon: Krisztus.”⁴⁵ Az író vallásossága döntően Krisztus-centrikus:⁴⁶ azon meggyőződése, hogy Krisztus a tökéletes erkölcsi példakép, még istenhiténél is erősebb: „ha valaki bebizonyítaná, hogy Krisztus nem egyenlő az igazsággal, (...) akkor én inkább Krisztussal kívánnék maradni, mintsem az igazsággal.”⁴⁷ Krisztus testesíti meg számára az örök emberi ideált, mely felé törekednünk kell, s e krisztusi szépségnek mint legfőbb erkölcsiségnek az ábrázolására tett kísérlet Miskin figurájának megalkotása. Három minta összegyúrásából áll elő a herceg karaktere: forrásai Krisztus,

⁴¹ AK. 51. o.

⁴² Érdekes módon, ha más gondolati közegben is, de Jézus éretlensége szóba kerül már a *Zarathustrában* is. Vö. F. W. Nietzsche: *Így szólt Zarathustra. Könyv mindenkinek és senkinek*. Osiris-Gond, Budapest, 2004. 92. o. Kurdi Imre fordítása.

⁴³ AK. 53. o.

⁴⁴ Így pl. egy 1887. nov. és 1888. márc. közti töredékben, amikor Assisi Ferencről írja, hogy „neurotikus, epilepsziás látnok, mint Jézus.” *A hatalom akarása*, 106. o.

⁴⁵ F. M. Dosztojevszkij: *A félkegyelmű*. Európa, Budapest, 1981., Utószó. Makai Imre fordítása.

⁴⁶ N. Grillaert: *What the God-seekers found in Nietzsche. The Reception of Nietzsche's Übermensch by the Philosophers of the Russian Religious Renaissance. Studies in Slavic Literature and Poetics*. Vol. L. Rodopi, Amsterdam – New York, 2008. 54. o.

⁴⁷ F. M. Dosztojevszkij: *Tanulmányok, levelek, vallomások*. Magyar Helikon, Budapest, 1972. 461. o.

Don Quijote és a „Krisztusért szent balgatag” típusa.⁴⁸ A szent félkegyelmű vagy szent balgatag a szentség egy sajátosan ortodox formája: nagy jelentősége van az orosz néphitben, és az orosz irodalomban is kedvelt téma. Az egyszerre csodált és gúnyolt-kirekesztett szent bolond – Miskinre is érvényes – jellemzői az önmegtagadás, béketűrés, részvét, gyermeki ártatlanság, bölcsesség a krisztusi szeretet hirdetésében, de a világi dolgokban való járatlanság, s a szent bolond típusához kapcsolt betegség az epilepszia, amire a 19. sz.-ban úgy tekintettek, mint az idiotizmus egy formájára.⁴⁹

A szelíd, alázatos, gyermekien őszinte és naiv, tisztaszívű és testileg is ártatlan, magát az anyagi világban idegennek érző, a gyermekek társaságát kedvelő, mindenki felé megkülönböztetés nélküli nyitottsággal, jón-rosszon túli szeretettel forduló, mindenkit békéltető, mindenkinek megbocsátó, a rossz embert is szerető Miskin a Krisztusnak tulajdonított tökéletes kereszténység képviselője Dosztojevszkij regényében. Valóságidegensége, az anyagi világban való ügyetlensége miatt Don Quijote mintájára szeretetteljes elnézéssel vegyes elutasítást vált ki környezetéből: egyesek tisztelik, mások nevetségessé és gúny tárgyává teszik, de általános értetlenséggel veszik körül. Ehhez járul az epilepsziája miatt félkegyelműnek tartott herceg kirekesztettsége, magánya; csak a lélek világában van otthon, látnoki intuícióval lát bele mások lelkébe, s néha jövőjébe is. A testileg is gyerekes Miskin jellemét és emberi kapcsolatait nagyban meghatározza betegsége: orvosa szerint a herceg csak látszatra felnőtt, de értelmi-lelki fejlettség tekintetében megmaradt gyermeknek⁵⁰ – az epilepszia mint egyfajta idiotizmus tehát, ahogy Nietzsche Jézusánál, úgy Miskinnél is infantilizmussal társul. Mint a hagyatékbeli jegyzetben láthatuk, Nietzsche a gyermeki visszamaradottságot és a férfias – nemi és harcias – ösztönök hiányát az epilepsziához köti Jézus típusában. Mindez Miskinre is érvényes, aki azt mondja magáról, „én nem vehetek el senkit se, mert beteg vagyok”⁵¹, és aki „eltűr egy pofont, és nem hívja ki párbajra a sértőt.”⁵²

Miskin és a Megváltó ezen közös fiziológiai vonásán – az *epilepsziához társuló gyerekeségen és a férfias-heroikus ösztönök hiányán* – túl azonban van még egy olyan lényegi momentuma Miskin betegségének, mely nagy hatással lehetett a nietzschei Jézus-képre. Arról a *misztikus-eufórikus élményről* van itt szó, melyet Miskin az epilepsziás roham előtt él át, s aminek alapja

⁴⁸ Havasi Ágnes: *Dosztojevszkij szentjei. A pozitív szépségű hősök ortodox egyházi eredete.* L'Harmattan, Budapest, 2008. 13. o.

⁴⁹ F. Wigzell: „Dostoevskii and the Russian folk heritage.” In: *The Cambridge Companion to Dostoevskii.* Cambridge, 2004. 21-46. o.

⁵⁰ H. Troyat: *Dosztojevszkij.* Filum Kiadó, Budapest, 1997. 297. o.

⁵¹ *A félkegyelmű,* 50. o.

⁵² *A félkegyelmű,* 181. o.

a szintén epilepsziában szenvedő író saját élménye: „ő maga elmondta és epilepsziás hőseivel (Miskin herceggel, Kirillovval) is elmondatta, hogy ’néhány pillanatig olyan boldogságot érzek, amelyhez fogható normális állapotban nem létezik, és amelyről egészséges embernek fogalma sem lehet. Teljes harmóniát érzek magamban és az egész világban, és ez az érzés olyan erős, olyan édes, hogy néhány ilyen átszellemült másodpercért nem kár odaadni tíz évet az életünkből, vagy akár az egész életet.”⁵³ Ugyanilyen eufóriát él át a roham előtt Miskin is: ilyenkor „mintegy fény gyúlt az agyában, és (...) megfeszült az egész életereje. Életérzése, öntudata szinte megtízszereződött (...). Elméjét, szívét rendkívüli fény világította be; mintha egy csapásra lecsillapodott volna minden vigalma, kétsége, nyugtalansága, és feloldódott volna valami derűs és harmonikus örömmel, reménnyel, értelemmel és a végső ok ismeretével teli magasztos nyugalommal.”⁵⁴ Az orvosi szaknyelvben epilepsziás aurának nevezik ezt a rohamot megelőző állapotot, melyben a beteg egészen különös érzéseket is átélhet, ritkább esetben eufóriát is, habár az itt közölt auraléírás orvosi szempontból is egyedülállónak mondható.⁵⁵ Mind az aura, mind maga az epilepszia olyan módon formálja Miskin jellemét, hogy az hozzá járul a herceg nietzschei értelemben vett idióta voltához. Ilyen tényező a már említett apolitikus-befelé forduló világtalanság, mely az epilepsziás beteg kirekesztettségével, a betegséghez fűződő negatív sztereotípiákkal hozható összefüggésbe, a testi-szellemi infantilizmus és az ehhez köthető, epilepsziásoknál valóban létező hiposzexualitás,⁵⁶ szexuális közömbösség is. Amikor tehát Nietzsche a gyerekeségről és a nemi ösztönök kifejeletlenségéről vagy a befelé fordulásról beszél az epilepszia kapcsán, ott valós fiziológiai jelenségeket ír le. S itt kell megemlítenünk, hogy a 19. sz.-ban nemcsak az elmebetegséget kötötték – téves módon – az epilepsziához, hanem egyfajta személyiségváltozást is, melyet a mai orvostudomány is elismer: ez a Geschwind-szindrómának nevezett epilepsziás személyiségtorzulás, melynél megfigyelhető a hipermoralitás, a vallásosság, a fokozott igazságkeresés és a filozófiai érdeklődés.⁵⁷ Ez a személyiségkép is szerepet játszott Miskin és a Megváltó-típus ábrázolásában.

Látható tehát, hogy az epilepsziához számos olyan fiziológiai-pszichológiai jelenség társul, melyeket felölel az „idióta” fogalom és a szent félkegyelmű

⁵³ Bakcsi György: *Dosztojevszkij*. Gondolat, Budapest, 1970. 90. o.

⁵⁴ *A félkegyelmű*, 305. o.

⁵⁵ Rajna Péter: *Kiválasztottak, megszállottak, nyavalyatorítottak. Epilepszia a szépprózában*. MultiArt, 2007. 123. o.

⁵⁶ Halász Péter: *Epilepsziás tünetegyüttesek. Diagnosztika, terápia és pszichoszociális vonatkozások*. Springer Kiadó, Budapest, 1997. 60. o.

⁵⁷ Halász, 64. o.

típusa, de amit különösen ki kell emelnünk a Miskin-Jézus párhuzam esetében, az az eksztatikus aura megvilágosodásszerű élménye. Miskin számára ezek a roham előtti pillanatok, melyekben egy időtlen harmóniát él át, olyan határtalan boldogságot adnak, amiért egész életét odaadná. Igen érdekes a herceg azon eszmefuttatása, melyben e megvilágosodásszerű élmény igazságértékét vizsgálja: habár belátja, hogy a legmagasabb rendű életérzés ezen felvillanása, mivel betegség, azaz a szabályszerű állapot felborulása, nem lehet valami magasabb rendű lét, hanem épp a legalacsonyabbhoz kell sorolni. „Ámde végül mégis erre a rendkívül ellentmondásos következtetésre jutott: 'Mit számít, hogy ez betegség? Hát mi van abban (...), hogy ez nem normális feszültség, ha maga az eredmény (...) a harmónia, a szépség legfelső fokának bizonyul, és megadja a teljességnek, az egyensúlynak, a kiengesztelődésnek és az élet legfelsőbb szintézisével való, ujjongó, imádságos egybeolvadásnak mindaddig (...) sosem sejtett érzését?’”⁵⁸ Miskinnek ezt az egység-élményét, az élet végső szintézisébe való bepillantást Hermann Hesse mágikus élménynek nevezi, melynek során Miskin „képes a világon mindenmel azonosulni, együtt érezni, képes mindent megérteni és elfogadni,”⁵⁹ mert ebben az eufórikus teljesség-élményben „mindenre igen mondatik, (...) minden gondolat és annak ellentéte is igaznak tűnik.”⁶⁰ Ebben a végső szintézisben az ellentétek egybeolvadnak: az a mágikus bölcsesség, mellyel a roham előtti belső fény megvilágosítja Miskint, nem más, mint az ellentétek egysége, a mindent magába ölelő teljesség látomása; – a jón és rosszon túli látásmód. Akárcsak Miskin és maga Dosztojevszkij, úgy Kirillov, az *Ördögök* epilepsziás szereplője is ezt az egységet éli át eksztatikus aura-élménye során: olyan mindent igenlő, örök harmóniát érez, mely az ember fizikai valójában nem is viselhető el tovább néhány másodpercnél, de ez az érzés olyan örömteli, hogy felér az egész étellel.⁶¹ Tekintve, hogy *A félkegyelművel* ellentétben az *Ördögöket* Nietzsche bizonyíthatóan olvasta, és Kirillov aura-leírását ki is jegyzetelte, C. A. Miller az epilepszia és az eufórikus egység-élmény Jézus-képre gyakorolt hatásánál nem Miskint, hanem Kirillovot tartja az idiótatípus mintájának.⁶² Véleményem szerint a Kirillovval vonható párhuzam a

⁵⁸ *A félkegyelmű*, 305. o.

⁵⁹ H. Hesse: „Gondolatok Dosztojevszkij *A félkegyelmű* című művéről.” In. Uő.: *Pillantás a káoszba. Tanulmányok*. Cartaphilus, Budapest, 2000. 7-17. o. Id. 12. o. Vég Edina et al fordítása.

⁶⁰ Hesse, 12-13. o.

⁶¹ F. M. Dosztojevszkij: *Ördögök*. Jelenkor, Pécs, 2005. 641-642. o. Makai Imre fordítása.

⁶² C. A. Miller: „The Nihilist as Tempter-Redeemer: Dostoevsky's 'Man-God' in Nietzsche's Notebooks.” In. *Nietzsche-Studien. Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*, Bd. 4. De Gruyter, Berlin – New York, 1975. 165-226. o.

Miskinével azonos aura-élményben keresendő, azonban, egyetértve P. Stellinóval, úgy vélem, a Megváltó idióta voltához kapcsolt gyerekeség csak *A félkegyelmű* hatásával magyarázható.⁶³

Akár Kirillov, akár Miskin auraleírását vesszük alapul, mindkettő összefüggésbe hozható a Megváltó pszichológiájával, és újabb adalékot szolgáltat az „idióta” fogalom jelentéséhez. Kirillov és Miskin örömteli egység-élménye, mely az örök harmónia, nyugalom és derű érzetével, a végső ok ismeretével, az élet legfelsőbb szintézisének megértésével és átélésével jár együtt, megfeleltethető annak a pszichológiai szimbólumként felfogott Mennyországnak, melyet Jézus önmagában hordoz. Nietzsche Jézusa ugyanis világtalan idiótaként, aki csak a benső valóságban él, és nincs fogalma az időről, s így a fizikai halálról sem, Isten országát nem túlvilági boldogságként hirdeti, hanem benső állapotként, a szív tapasztalataként éli azt. Jézus eredeti kereszténysége ennek az egységnek, teljességnek a tényleges megélése a megkülönböztetés nélküli, mindenki, mint Isten gyermeke felé egyenlően áradó, jón-rosszon túli szeretet gyakorlatában, melynek ajándéka a szív Mennyországa; az Örömhír az, „hogy nincsenek többé ellentétek.”⁶⁴ A bűn fogalmának megszüntetése, a rossz emberre is kiterjedő szeretet, minden ember, és Isten és ember lelki egységének átélése jelenti itt azt a mindent igenlő, az ellentéteket egybeolvasztó szintézist, amibe Dosztojevszkij szereplői bepillantást nyernek eksztatikus egység-élményük során. A Kirillov és Miskin által átértett örök harmónia és végső szintézis párja így a Megváltó pszichológiájában a szív Mennyországa mint evilági, benső boldogság és a jón-rosszon túli szeretet gyakorlata. S ahogy Miskinnél, úgy Jézusnál sem valamilyen racionális tudás eredménye az ellentétek felett álló végső egység felismerése. Miskinnél a benső fényvel kísért egység-élmény boldogsága egyben annak igazságát is jelenti. Hasonlóan a Megváltó bizonyítékai is „benső 'fények', benső öröme-érzések és önigenlések, hamisítatlan 'erő-bizonyítékok.’”⁶⁵ Mint láttuk, Miskin akkor sem kételkedik ezen teljesség-élmény igazságában, ha az egy betegség folyamánya. Dosztojevszkij maga is ebben az eufórikus állapotban átélt igazságot tartja az élet értelmének: hite szerint az ember erkölcsi fejlődésének célja az individuális elkülönültség megszüntetése, az ego egybeolvadása a mindenséggel, mely a felebaráti szeretet gyakorlatában fejeződik ki.⁶⁶ Az író

⁶³ P. Stellino: „Jesus als 'Idiot.' Ein Vergleich zwischen Nietzsches *Der Antichrist* und Dostojewskijs *Der Idiot*.” In: *Nietzsche und Europa – Nietzsche in Europa. Nietzscheforschung. Jahrbuch der Nietzsche-Gesellschaft*, Bd. 14. Akademie Verlag, Berlin, 2007. 203-210. o. Id. 205. o.

⁶⁴ AK. 53. o.

⁶⁵ AK. 54. o.

⁶⁶ S. Cassedy: *Dostoevsky's Religion*. Stanford University Press, Stanford, California, 2005. 119. o.

szerint azonban erre az ego határait feloldó szeretetre csak Krisztus képes, az erkölcsi eszménykép, az ember csak törekedhet erre, s ez a szüntelen törekvés a legfőbb feladata.⁶⁷ A földi élet azonban az ego birodalma, ahol az, aki megpróbálja feladni saját individuális határait, ahogy ezt Miskin is teszi, nemcsak eszményinek, de idiotának is minősül, mert az anyagi életben szükség van az elkülönült Énre.

Ugyanez az egótlan, kizárást és távolságot feladó szeretet, egység-élmény és önfeladás fejeződik ki a Megváltó életgyakorlatában: az ellentéteket eltörlő, a határokat feladó szeretet „a 'személy' tilalmas fontoskodása elleni merénylet.”⁶⁸ Mivel Isten országa itt a lelki, benső valóságban jön létre, a szeretetgyakorlat pedig kizár minden ellenségeskedést, így az „idióta” fogalom ezen további jelentésaspektusa, az *éntelenség*, a *jón-rosszon túli szeretetben kifejeződő egység-élmény* összefügg a Megváltó pszichológiájának már tárgyalt két fő elemével, az ellenállásra való képtelenséggel és a benső valóságba meneküléssel, melyek azonban, mint láttuk, egy kóros fiziológiai jelenség következményei. Hasonlóan az éntelenség élménye, még ha Dosztojevszkij felfogásában erkölcsi ideál is, mégis abnormális állapot, ahogy ezt Miskin is elismeri: a normális állapotból való kilépést fejezi ki az élmény betegséghez kötöttsége, ami miatt Miller úgy véli, hogy az örök harmónia érzése patológiás jelenség.⁶⁹ Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy bár súlyos esetben az epilepszia valóban okozhat szellemi visszamaradottságot,⁷⁰ Stellino felhívja arra a figyelmet, hogy maga Dosztojevszkij sem csak fiziológiai jelentést tulajdonít az „idióta” szónak, amiről a regényszöveg is árulkodik.⁷¹ Miskin ugyanis, akit a gyakori rohamok szinte félkegyelművé tettek, a gyógykezelés (a regény cselekménye) előtt rosszabb állapotban volt, a történet végére pedig újra félkegyelmű lesz⁷² – vagyis a közbülső állapotban nem az, s ezt Miskin tudja is magáról. Tehát az „idióta” a regényben nem azonos jelentésű az elmebetegséggel, ugyanakkor, ahogy Dosztojevszkij írja, az idiotizmus a roham előtti magasztos pillanatok következménye. A dosztojevszkiji szóhasználat tehát azt mutatja, hogy az „idióta” fogalom közvetlenül összefügg az epilepsziával, de nem pusztán fiziológiai jelentése van: magába foglalja azt az magasrendű élményt, amit Miskin ugyan betegsége folytán él át, de az túlmutat a pusztán fiziológián. Véleményem szerint a Megváltó pszichológiájában Nietzsche az „idióta” fogalmat ebben a dosztojevszkiji jelentésben

⁶⁷ Cassedy, 128. o.

⁶⁸ *A hatalom akarása*, 84. o.

⁶⁹ Miller, 220. o.

⁷⁰ Máté Gabriella: *Egy zsarnok betegség*. GARBO Kiadó, Budapest, 7. o.

⁷¹ Stellino, 209-210. o.

⁷² *A félkegyelmű*, 39. o., 660 o.

használja: összefüggésben az epilepsziával, de meg is haladva a tisztán fiziológiai értelmét. Az epilepsziás Miskin mintájára elgondolt Jézus idiotiz-musa így igen összetett jelentésű fogalom: magába foglalja mindazt a jellemvonást, melyet Dosztojevszkij szent félkegyelműje felmutat. Ilyen vonás a gyerekeség, a nemi-harcias ösztönök hiánya és az éntelenség, az ego határait eltörülő szeretet. Ezen személyiségjegyek az idióta mivoltának az epilepsziához társuló, Miskintől kölcsönzött elemei, melyek hozzáadódnak az „idióta” politikai és orvosi jelentéséhez.

Dosztojevszkij a legmagasabb rendű életérzésnek és az erkölcsi fejlődés céljának tartja a Miskin által átélt egység-élményt és az általa képviselt szeretetgyakorlatot. Nietzsche is Jézus életgyakorlatát jóval többre értékeli a későbbi kereszténységénél, és elismerően ábrázolja azt. Azonban minden értékessége dacára Jézus szeretetvallását Nietzsche, mint láttuk, egy kóros fiziológiai jelenségre vezeti vissza. A Megváltó egész pszichológiájának meghatározó törekvése a szenvedés előli menekülés, ami Nietzsche szerint dekadens törekvés,⁷³ a gyengék útja, akik nem képesek az élethez való igenlő viszonyulásra, mely a szenvedés vállalását is magába foglalja. Jézus ugyan felette áll a kereszténységnek tulajdonított ressentiment-nek és a morál nevében végrehajtott valósághamisításnak, ahogy a legkevésbé sem idiotának, mint inkább zseninek tartott Pál⁷⁴ gyűlölködő agyafúrtságának is. Hiányzik viszont belőle a hatalom akarása, a Nietzsche által olyannyira értékelt erő, harciasság és büszkeség, a távolságot feladó szeretet pedig szemben áll a nietzschei előkelő értékkel, a távolság pátoszával. Az idióta Megváltó mint sajátos décadence-típus által képviselt értékek tehát nem esnek egybe Nietzsche értékrendjével, ám ez nem akadályozza meg Nietzschét abban, hogy tiszteletteljes rokonszenvvel ábrázolja az idióta-típust.

⁷³ Vö. AK. 25. o.

⁷⁴ Jézus mint az éntelen szeretet idiotája éles ellentéte Pálnak, a gyűlölet zsenijének. Vö. AK. 69. o.